

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พุทธศาสนาเถรวาท

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ แก้ไขเพิ่มเติม

ศาสตราจารย์ ดร. วัชร งามจิตรเจริญ

พุทธศาสนาเถรวาท

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม

ดร.วัชระ งามจิตฺตเจริญฺญ

ศาสตราจารย์

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2556

หนังสือที่ได้รับทุนสนับสนุนการเขียนคำรณหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วัชร งามจิตรเจริญ

พุทธศาสนาเถรวาท.

1. นิยายเถรวาท.

BQ7185

ISBN 978-616-314-048-7

ISBN (ebook) 978-616-314-286-3

ลิขสิทธิ์ของศาสตราจารย์ ดร.วัชร งามจิตรเจริญ

สงวนลิขสิทธิ์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 เดือนตุลาคม 2556

จำนวน 1,000 เล่ม (ฉบับพิมพ์เพิ่ม)

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ (e-book) กุมภาพันธ์ 2560

จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคารธรรมศาสตร์ 60 ปี ชั้น U1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 0-2223-9232

(สำนักงานศูนย์รังสิต โทร. 0-2564-2859-60)

e-mail address: unipress@tu.ac.th

จัดจำหน่ายโดยบริษัทซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด (มหาชน)

อาคารทีซีไอเอฟ ทาวเวอร์ เลขที่ 1858/87-90 ชั้นที่ 19

ถนนบางนา-ตราด แขวงบางนา เขตบางนา กรุงเทพฯ 10260

โทร. 0-2739-8000 โทรสาร 0-2739-8356-9

<http://www.se-ed.com>

พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา

นางจาริวัฒน์ ชีวพัฒน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

แบบปกโดย นายณรงค์ฤทธิ์ สิงห์ทอง

พิมพ์ครั้งที่ 1 เดือนมิถุนายน 2550 จำนวน 200 เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ 2 เดือนมิถุนายน 2552 จำนวน 1,000 เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ 3 เดือนกันยายน 2556 จำนวน 1,000 เล่ม

ราคาเล่มละ 450.- บาท

สารบัญ

	หน้า
คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3	(9)
คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1	(10)
กิตติกรรมประกาศ	(12)
คำอธิบายคำย่อ	(13)

บทที่ 1 บทนำ	1
1. ประวัติและพัฒนาการของพุทธศาสนาเถรวาท	1
2. ประเภทและนิกายของพุทธศาสนาเถรวาท	13
3. พุทธศาสนาเถรวาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	19
4. พุทธศาสนากับพุทธปรัชญา	31
5. ลักษณะสำคัญของพุทธศาสนาเถรวาท	33
6. คำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท	36
 บทที่ 2 ความเข้าใจเบื้องต้นว่าด้วยโลกและชีวิต	 39
1. สัมมตีสัจจะและปรมัตถสัจจะ	40
2. ธรรมและธาตุ	46
3. ปรมัตถธรรม 4	50
4. ภูมิและเอกภพ	51
5. ลักษณะและประเภทของสัตว์	57
6. ประโยชน์และการประยุกต์ใช้คำสอนเรื่องภูมิและสัตว์	63

	หน้า
บทที่ 3 ธรรมชาติของโลกและชีวิต: ไตรลักษณ์	65
1. หลักไตรลักษณ์	68
2. ความสัมพันธ์ระหว่างอนิจจตา ทุกขตา และอนัตตตา	78
3. อนิจจตากับขณิกาวา	80
4. อนัตตตากับการปฏิเสธอัตตาของพุทธศาสนาเถรวาท	95
5. อนัตตตาทางจิตวิทยากับอนัตตตาทางอภิปรัชญา	152
6. ความเป็นอนัตตตาของนิพพาน	153
7. ทุกขตากับการมองโลกในแง่ร้าย	154
8. ประโยชน์และการประยุกต์ใช้คำสอนเรื่องไตรลักษณ์	155
 บทที่ 4 ธรรมชาติของโลกและชีวิต: ปฏิจจสมุปบาท	 159
1. หลักปฏิจจสมุปบาท	159
2. ความต่างกันของปฏิจจสมุปบาทและอิทัปปัจจยตา	160
3. ความหมายทั่วไปของปฏิจจสมุปบาท	165
4. ลักษณะของความเป็นเหตุและผล	168
5. รูปแบบของความสัมพันธ์ทางเหตุและผล	170
6. ขอบเขตของกฎปฏิจจสมุปบาท	173
7. ทฤษฎีสัมพันธ์ภาพแบบพุทธ	177
8. หลักทั่วไปและหลักเฉพาะ	178
9. หลักทั่วไปกับปฐมเหตุ	185
10. ปฏิจจสมุปบาทแบบข้ามภพข้ามชาติและ แบบชาติปัจจุบัน	186
11. ปฏิจจสมุปบาทกับการทำดีและการทำชั่ว	253
12. ปฏิจจสมุปบาทกับนิยาม 5	258

	หน้า
13. ปฏิจสงมูปบทกับอริยสัจ 4	262
14. ประโยชนและการประกยุกตใ้หลักปฏิจสงมูปบท	263
บทที่ 5 กฎแห่งกรรม: ความรับผิดชอบทางศีลธรรม	265
1. ความหมายและลักษณะของกฎแห่งกรรม	265
2. ความหมาย ลักษณะ และประเภทของกรรม	268
3. เงื่อนไขของการให้ผลของกรรม	311
4. เกณฑ์ตัดสินประเภทของกรรม	318
5. การทำกรรมของสัตว์เดรัจฉาน	323
6. ความเข้าใจผิดในเรื่องกฎแห่งกรรม	325
7. หลักฐานสนับสนุนกฎแห่งกรรม	328
8. ท่าทีที่ถูกต้องในการทำกรรม	330
9. ประโยชนและการประกยุกตใ้คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม	333
บทที่ 6 มนุษย์	335
1. องค์ประกอบของมนุษย์	336
2. ความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต	359
3. ขั้น 5 กับอายตนะ 12	361
4. อีสุรภาพและขอบเขตของมนุษย์	363
5. พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์	366
6. ประโยชนและการประกยุกตใ้คำสอนเรื่องมนุษย์	392

	หน้า
บทที่ 7 ไตรสิกขากับอริยมรรค: หนทางสู่เป้าหมาย	393
1. ความหมายและประเภทของไตรสิกขา	395
2. อริยมรรคกับวิปัสสนากัมมัฏฐาน	417
3. ประโยชน์และการประยุกต์ใช้คำสอนเรื่องไตรสิกขา และอริยมรรค	422
 บทที่ 8 เป้าหมายของชีวิต	 425
1. ความหมายและประเภทของความสุข	426
2. ความสุขแท้และความสุขเทียม	435
3. ประโยชน์ 3 ประเภท	436
4. สังสารวัฏและนิพพาน	439
5. นิพพานและชีวิตหลังความตายของพระอรหันต์	441
6. เป้าหมายชีวิตและสถานภาพของสตรีใน พุทธศาสนาเถรวาท	464
7. ประโยชน์และการประยุกต์ใช้คำสอนเรื่องเป้าหมาย ของชีวิต	481
 เอกสารอ้างอิง	 483

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3

หนังสือพุทธศาสนาเถรวาทฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 ได้แก้ไขข้อบกพร่องบางประการในด้านเนื้อหาและภาษา อีกทั้งได้ปรับปรุงเนื้อหาบางแห่งให้ดียิ่งขึ้น เพื่อให้หนังสือมีความถูกต้องและมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

ผู้เขียนขอขอบพระคุณสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่สนับสนุนการพิมพ์หนังสือเล่มนี้มาโดยตลอด และขอขอบพระคุณคำชี้แนะที่มีประโยชน์จากผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ที่มีส่วนช่วยในการปรับปรุงแก้ไขหนังสือเล่มนี้ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะมีประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาไม่มากนักน้อย และหากมีคำชี้แนะประการใดเพื่อการปรับปรุงแก้ไขหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนก็ยินดีนั้นอมรับด้วยความซาบซึ้งในไมตรีจิตของทุกท่าน

วัชระ งามจิตรเจริญ

สิงหาคม 2556

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1

หนังสือพุทธศาสนาเถรวาทเล่มนี้เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อใช้เป็นตำราประกอบการศึกษารายวิชา “พธ. 640 พุทธศาสนาเถรวาท” ซึ่งเป็นวิชาบังคับเลือกของหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และยังสามารถใช้ประกอบการศึกษารายวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่นวิชา “ศน. 212 พุทธศาสนาเถรวาท” ซึ่งเป็นวิชาบังคับในหลักสูตรวิชาโทสาขาวิชาศาสนา และวิชา “ปร. 371 พุทธปรัชญา” ซึ่งเป็นวิชาบังคับในหลักสูตรวิชาเอกปรัชญา ดังนั้น หนังสือเล่มนี้จึงมุ่งอธิบายคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทในเชิงวิชาการและในระดับลึก ซึ่งเหมาะสำหรับผู้อ่านที่ต้องการศึกษาพุทธศาสนาในรูปแบบวิชาการหรือต้องการเรียนรู้คำสอนของพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเนื้อหาของคำสอนของพุทธศาสนามีจำนวนมาก และแต่ละคำสอนก็มีรายละเอียดมาก หนังสือเล่มนี้จึงนำเสนอได้เพียงบางคำสอนที่เห็นว่าสำคัญและพูดถึงได้เพียงบางส่วนของแต่ละคำสอน ไม่สามารถพูดแต่ละคำสอนได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ แต่เนื้อหาเท่าที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ก็ถือได้ว่าเป็นการชี้ทาง และเชื่อมโยงไปสู่เนื้อหาส่วนอื่น ๆ ที่ผู้อ่านสามารถตามไปศึกษาต่อได้

อนึ่งเนื่องจากหนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นในเวลาอันจำกัด และเขียนจากข้อมูลเท่าที่ค้นคว้ามาได้ในขณะนี้ จึงแน่อนว่าเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ยังมีข้อบกพร่องที่ต้องแก้ไขเพิ่มเติมในภายหลัง อีกทั้งส่วนหนึ่งของคำอธิบายในหนังสือเล่มนี้เป็นความคิดเห็นหรือเป็นการตีความของผู้เขียน ซึ่งเป็นไปได้ที่จะมีข้อบกพร่องและไม่ตรงกับความเห็นของผู้อ่าน ผู้เขียนจึงต้องขอภัยไว้ด้วย

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณโครงการทุนสนับสนุนการเขียนตำรา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ทำให้ตำราเล่มนี้ปรากฏขึ้นในบรรณพิภพ และขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ช่วยตรวจแก้และให้ข้อเสนอแนะที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่องานชิ้นนี้ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้เขียนต้องขอขอบคุณผู้อ่านที่เสียสละเวลาอันมีค่าในการอ่านหนังสือเล่มนี้ หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะมีประโยชน์ต่อผู้อ่านไม่มากนักน้อย

วัชร งามจิตรเจริญ

พฤษภาคม 2550

บนฐานของแนวคิดเรื่องสัจจะ 2 นี้ เมื่อเรากล่าวถึง “สิ่ง” ต่าง ๆ มีมนุษย์ เป็นต้น สิ่งที่เรากล่าวถึงเหล่านั้นจึงมีจริงในความหมายหนึ่งแต่ไม่ใช่มีจริงอย่างแยกต่างหากจากขั้นที่ 5 หรือมีจริงอย่างเป็นอมตะหรือไม่แตกดับ

โดยสรุป ทฤษฎีสัจจะ 2 เป็นการกล่าวถึงความจริงของสิ่งมีจริงต่าง ๆ ซึ่งอาจกล่าวในแง่ของความคิดความเข้าใจของมนุษย์ ในแง่ของภาษาหรือบัญญัติ หรือในแง่ของตัวของสิ่งที่มีจริงเหล่านั้นเอง ผู้เขียนเห็นว่าเนื่องจากทฤษฎีนี้สามารถอธิบายได้ในหลายแง่มุมเช่นนี้จึงทำให้นักคิดนักวิชาการเข้าใจหรืออธิบายทฤษฎีนี้ต่างกันและบางครั้งถึงกับขัดกันแต่กล่าวโดยหลักการแล้ว ก็คิดว่าไม่ต่างกันนัก เพราะนักคิดส่วนมากก็ยังเข้าใจตรงกันว่า เมื่อกล่าวกันอย่างถึงที่สุด ความจริงที่ลึกสุดก็คือปรมาตม-สัจจะอันเป็นความจริงเกี่ยวกับขั้นที่ 5 และนิพพานนั่นเอง

2. ธรรมและธาตุ

คำว่า “ธรรม” มีหลายความหมาย เช่น สิ่งธรรมชาติ กฎธรรมชาติ สัจธรรม (ความจริง) และคุณธรรม (ความดี) ซึ่งรวมถึง “หน้าที่” ด้วย ซึ่งท่านพุทธทาสก็นิยมสอนว่า ธรรมะคือหน้าที่ แต่ในที่นี้ใช้ในความหมายของสิ่งหรือปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติซึ่งมีความหมายเดียวกับความหมายของคำว่า “ธาตุ” คำว่า “ธาตุ” จึงมีความหมายแคบกว่าคำว่า “ธรรม” แม้ในบางกรณีจะมีความหมายเหมือนกัน เช่น “สังขตธาตุ” มีความหมายเท่ากับ “สังขตธรรม” ดังนั้น คำว่า “ธาตุ” ในกรณีของสิ่งหรือปรากฏการณ์ในธรรมชาติจึงเป็นไวยากรณ์ของคำว่า “ธรรม” ได้ ในหัวข้อนี้จะขอชี้แจงความหมายและลักษณะของ “ธาตุ” ตามแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาทโดยสังเขปดังนี้

ธาตุในแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้มีความหมายเหมือนกับธาตุ (element) ในวิทยาศาสตร์ที่หมายถึงองค์ประกอบพื้นฐานของสสาร คำว่า “ธาตุ” ในพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้หมายถึง “สิ่ง” ที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของสสารอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงองค์ประกอบพื้นฐานที่เป็นนามธรรมอย่างวิญญาน (โมโนธาตุ) ด้วย (เช่น ในธาดุนานัตตสูตร ส.นิ. 16/85/169-170) นอกจากนั้น “ธาตุ” ยังหมายถึงสภาวะหรือพฤติกรรมบางอย่างได้ด้วย เช่น นิพพาน ความพยายาม และฉาน

ตามรูปศัพท์ “ธาตุ” หมายถึง สิ่งที่ทรงสภาวะของตนเองไว้ คือ เป็นสิ่งที่มีลักษณะเฉพาะที่แยกย่อยต่อไปอีกไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก “ธาตุ” มีความหมายมากกว่านี้ เช่น ความเป็นไปตามธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายเรียกว่า “ธาตุ” (อง.ติก. 20/137/385) อายตนะภายในมีจักขุ (ตา) เป็นต้น ซึ่งจัดเป็นปสาทรูปในอุปาทายรูป 24 และอายตนะภายนอกมีรูป เป็นต้น ก็เรียกว่า “ธาตุ” (ส.นิ. 16/85-94/167-179) ฉานโดยเฉพาะอรุปฉาน 4 และสัญญาเวทยิตนิโรธที่เป็นสภาวะหรือปรากฏการณ์ทางจิตก็เรียกว่า “ธาตุ” (ส.นิ. 16/95/180-181) ความสามารถหรือพฤติกรรมของมนุษย์บางอย่างก็เรียกว่า “ธาตุ” ได้ เช่น ในอาหารสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความริเริ่มความพากเพียร ความบากบั่นมีอยู่ การทำนุสการโดยแยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำวิริยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำวิริยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่” (ส.ม. 19/232/164) โดยทรงใช้คำว่า “อารพุกธาตุ” (ความริเริ่ม) “นิกุกมธาตุ” (ความพากเพียร) และ “ปรกุกมธาตุ” (ความบากบั่น) ซึ่งแสดงว่าความสามารถคือความพยายามในที่นี้สามารถเรียกว่า “ธาตุ” ได้ และนิพพานที่เป็นภาวะอย่างหนึ่งก็เรียกว่า “นิพพานธาตุ” เช่น ในนิพพานธาดุสูตร (ขุ.อิติ. 25/44/394)

ขณะแต่สืบต่อกันนี้ไม่ใช่เรื่องในประสบการณ์ นักปราชญ์อย่างคลุพาณะจึงสนับสนุนให้ใช้อินิจจตาที่เป็นทฤษฎีเชิงประสบการณ์แทนชณิกวาทซึ่งจัดเป็นทฤษฎีเชิงอภิปรัชญาหรือเหนือประสบการณ์ การอธิบายความเปลี่ยนแปลงในกรอบของอนิจจตาจะก่อให้เกิดปัญหาน้อยกว่า อย่างไรก็ตาม ชณิกวาทก็มีประโยชน์อยู่มาก จึงควรใช้ชณิกวาทประกอบกับอนิจจวาทอย่างระมัดระวังเพื่อให้เกิดผลดีมากที่สุด

4. อนัตตตากับการปฏิเสธอัตตาของพุทธศาสนาเถรวาท

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นกับคำสอนเรื่องอนัตตตาในทฤษฎีไตรลักษณ์ก็คือปัญหาที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอัตตาอย่างสิ้นเชิงหรือไม่ หรือยังทรงยอมรับอัตตาบางชนิด ซึ่งเป็นประเด็นที่ยังไปสู่ปัญหาที่ว่า นิพพานเป็นอัตตาหรืออนัตตา ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าและพุทธศาสนาเถรวาทปฏิเสธอัตตาทางอภิปรัชญา (ตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายหรือวิญญาณอมตะที่อยู่เหนือประสบการณ์ของมนุษย์) ทุกชนิด

ปัญหาเรื่องนิพพานเป็นอัตตาหรืออนัตตาเกี่ยวโยงอยู่กับปัญหาเรื่องพระพุทธเจ้าทรงยอมรับหรือทรงปฏิเสธอัตตาอย่างแยกไม่ออก เพราะถ้าเรารู้ว่าความหมายและลักษณะของอัตตาเป็นเช่นไรและพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธความมีจริงของอัตตาทางอภิปรัชญาหรือไม่ เราก็สามารถตอบได้ว่า นิพพานเป็นอัตตาหรืออนัตตา กล่าวคือ ถ้าลักษณะของอัตตาต่างจากลักษณะของนิพพาน นิพพานก็เป็นอัตตาไม่ได้ เพราะไม่ใช่สิ่งเดียวกันหรือไม่ใช้สิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกัน และถ้าพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอัตตาอย่างสิ้นเชิง นิพพานก็ไม่สามารถเป็นอัตตาได้เช่นกัน เพราะไม่มีสิ่งที่เป็นอัตตาโดยประการทั้งปวง แต่ในทางกลับกัน นิพพานจะสามารถเป็นอัตตาได้

ดับได้ด้วย เพราะข้อความดังกล่าวระบุไว้ว่า “เพราะสิ่งนี้เกิด” และ “เพราะสิ่งนี้ดับ” แสดงว่า สิ่งที่จะมาเป็นเหตุในที่นี้จะต้อง “เกิด” และ “ดับ” ได้ด้วย ซึ่งขัดกับลักษณะของปฐมเหตุที่ต้องมีอยู่ตลอดเวลาไม่มีการเกิดและการดับ

ดังนั้น หลักทั่วไปหรือหลักอหัตถ์ปัจจัยตาของปฏิจจสมุปบาทจึงแสดงนัยว่า ทุกสิ่งต้องมีเหตุเกิด และดับไปตามเหตุ ไม่มีสิ่งที่อยู่ได้ด้วยตัวเองโดยไม่มีการเกิดการดับ ปฐมเหตุที่ไม่เกิดจากเหตุอื่นและไม่แตกดับจึงเป็นไปไม่ได้

10. ปฏิจจสมุปบาทแบบข้ามภพข้ามชาติ และแบบชาติปัจจุบัน

ปฏิจจสมุปบาทซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้โดยตรัสถึงปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง ๆ 5 อย่างบ้าง 10 อย่างบ้าง 12 อย่างบ้างดังกล่าวมาแล้วนั้นแสดงถึงวงจรชีวิตของสัตว์ทั้งหลายทั้งในรูปแบบวงจรชีวิตแบบชาติปัจจุบันหรือชั่วขณะจิตและในรูปแบบของวงจรชีวิตแบบข้ามภพข้ามชาติ แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสจำแนก 2 รูปแบบนี้ไว้อย่างชัดเจน โดยตรัสความหมายของปัจจัย 12 อย่างไว้อย่างเป็นกลาง ๆ คือบางความหมายก็เลื่อนไปในทางข้ามภพข้ามชาติ บางความหมายก็เลื่อนไปในทางชาติปัจจุบัน ทำให้นักคิดหรือนักวิชาการทางพุทธศาสนาบางคนตีความปัจจัยเหล่านี้ว่าหมายถึงวงจรชีวิตแบบข้ามภพข้ามชาติเพียงอย่างเดียวบ้าง หมายถึงวงจรชีวิตแบบชาติเดียวบ้าง แต่ทัศนะกระแสหลักของพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าหมายถึงวงจรชีวิตทั้ง 2 แบบ โดยถือว่าในคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายปฏิจจสมุปบาทในแบบข้ามภพข้ามชาติ ส่วนคัมภีร์วิภังค์ของอภิธรรมปิฎกและอรรถกถาคัมภีร์วิภังค์อธิบายในแบบชาติปัจจุบัน ซึ่งแสดงว่ายอมรับความหมายของ

ปฏิจสงฺกมฺปาททั้ง 2 แบบ และนักวิชาการสมัยใหม่ส่วนมากก็ดูจะมีทัศนะในทำนองเดียวกันนี้เช่นกัน เกี่ยวกับเรื่องนี้อรรถกถาคัมภีร์วิภังค์อธิบายไว้ชัดเจนว่า การอธิบายปฏิจสงฺกมฺปาทในพระสูตรหรือการอธิบายตามแนวพระสูตรเป็นการอธิบายปัจจัยการแบบหลายขณะจิต (นานาจิตตกฺขณฺเฏ ปจฺจยกาโร) ส่วนในคัมภีร์วิภังค์เป็นการอธิบายแบบขณะจิตเดียว (เอกจิตตกฺขณฺเฏ) ดังนั้น จึงกล่าวว่า “สังขาร” (สงฺขาร) แทนที่จะใช้คำว่า “สังขารทั้งหลาย” (สงฺขารา) เพราะในขณะจิตเดียวไม่มีเจตนาอยู่เป็นจำนวนมาก (อภิ.วิ.อ. 216) อย่างไรก็ตาม หากดูคำอธิบายความหมายของปัจจัยหรือปัจจัยการทั้ง 12 อย่างในอรรถกถาคัมภีร์วิภังค์ เราก็จะพบว่าอรรถกถาจารย์ (คือพระพุทฺธโฆษาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค) ได้อธิบายครอบคลุมทั้งความหมายทั้ง 2 แบบคล้ายกับในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคดังจะกล่าวเป็นลำดับสืบไป

ในตอนเริ่มต้นนี้ ผู้เขียนขอนำคำอธิบายความหมายของปัจจัย 12 อย่างของพระพุทฺธเจ้ามาแสดงไว้ก่อน นั่นคือ ในวิภังคสูตร พระพุทฺธเจ้าตรัสอธิบายความหมายของปัจจัย 12 อย่างไว้โดยตรัสไล่จากชวามรณะย้อนไปหาอวิชชาแต่ผู้เขียนขอเรียงลำดับใหม่โดยเริ่มจากอวิชชาดังนี้

- 1) **อวิชชา** คือความไม่รู้ในอริยสัจ 4 (ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา)
- 2) **สังขาร** คือกายสังขาร วจีสังขาร และจิตตสังขาร
- 3) **วิญญาน** คือวิญญาน 6 (วิญญานทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ)
- 4) **นามรูป** คือเวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ (ความกระทำไว้ในใจ) เรียกว่านาม และมหาภูต 4 และรูปที่อาศัยมหาภูต 4 เรียกว่ารูป
- 5) **สฬายตนะ** คือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

จะไม่ได้คิดว่า “ฉันกำลังจะฆ่า” อย่างมนุษย์ก็ตาม เพราะหากไม่มีความตั้งใจที่จะทำ การกระทำเช่นนั้นย่อมเกิดขึ้นไม่ได้แน่นอน เพราะการกระทำทางร่างกายเกิดขึ้นลอย ๆ โดยไม่มีการสั่งการของจิตไม่ได้ ยกเว้นแต่หุ่นยนต์ ที่ทำตามคำสั่งของมนุษย์จึงไม่เจตนาในการกระทำหรือการเคลื่อนไหว

ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าสัตว์เดรัจฉานไม่ได้ทำกรรมใด ๆ เลย ความเชื่อเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานดังปรากฏในนิทานชาดกจำนวนมากก็ต้องถูกปฏิเสธไปด้วย เพราะสัตว์เดรัจฉานไม่สามารถบำเพ็ญบารมีคือไม่สามารถทำบุญได้นั่นเอง และจะขัดแย้งกับแนวคิดฝ่ายอภิศรรมที่ถือว่า สัตว์เดรัจฉานก็ทำบาปได้ อุกุศลกรรมที่สัตว์เดรัจฉานทำในปัจจุบันภพย่อมเป็นอุปถัมภ์ภพกรรมช่วยอุดหนุนรูปนามที่เกิดจากอกุศลชณกรรมให้เจริญและตั้งอยู่ได้ (พระสัทธัมมโชติกะ 2517ข, 25)

6. ความเข้าใจผิดในเรื่องกฎแห่งกรรม

มีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับทฤษฎีกฎแห่งกรรมของพุทธศาสนาเถรวาท ที่ผู้เขียนขอนำมาพูดไว้ในที่นี้บางประการ คือ

1) **ความเข้าใจผิดว่า สัตว์ทั้งปวงเป็นไปตามกฎแห่งกรรมเพียงอย่างเดียว** แม้พระพุทธเจ้าจะตรัสสอนว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม แต่ไม่ได้หมายความว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกฎแห่งกรรมอย่างเดียว เพราะกฎธรรมชาติดีหลายกฎโดยมีกฎปฏิเสธสมุบาทหรืออัมมนิยามเป็นกฎใหญ่ ดังนั้น สัตว์โลกจึงเป็นไปตามกฎอื่น ๆ มีกฎไตรลักษณ์และกฎพีชนิยาม เป็นต้นด้วย

2) **ความเข้าใจผิดว่า ชีวิตเป็นไปตามกรรมที่ทำไว้ในอดีตเพียงอย่างเดียว** ความเข้าใจชนิดนี้เป็นแบบเดียวกับลัทธิฟเพกตวาทของศาสนาอื่น ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท กรรมที่เราทำในปัจจุบันชาติก็ส่งผลต่อ

ทั้งปวงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สสารต่าง ๆ แม้แต่ในระดับปรมาณู (atom) หรืออนุภาคที่เล็กกว่าปรมาณูก็เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

คำสอนเรื่องจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนาที่เชื่อว่ามีโลกธาตุหรือระบบสุริยะจักรวาลอยู่มากมายก็ตรงกับการค้นพบของดาราศาสตร์ที่ยืนยันว่ามีระบบสุริยะจักรวาลอยู่จำนวนมากมายมหาศาลเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม คำสอนบางอย่างของพุทธศาสนาก็มีความต่างจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ดังจะนำมาอภิปรายในลำดับถัดไป เพื่อชี้ให้เห็นความต่างที่ไม่ขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

5.2 ความต่างกันระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

ชาวพุทธส่วนมากมักจะกล่าวด้วยความชื่นชมว่า พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ ทั้งที่ในความเป็นจริง พุทธศาสนาเพียงแค่มีบางส่วนคล้ายวิทยาศาสตร์เท่านั้น และการกล่าวเช่นนั้นเท่ากับเป็นการลดทอนคุณค่าหรือศักดิ์ศรีของพุทธศาสนาด้วยเพราะเท่ากับถือว่าวิทยาศาสตร์เป็นรูปแบบความรู้ที่มาตรฐานซึ่งความรู้ต่าง ๆ ควรจะมีลักษณะเหมือนเพื่อที่จะทำให้ความรู้นั้น ๆ เป็นความรู้ที่ได้รับการยอมรับ ซึ่งเท่ากับว่าความรู้ของวิทยาศาสตร์เหนือกว่าความรู้อื่น ๆ ที่มาเทียบเคียงด้วยรวมทั้งความรู้ของพุทธศาสนา แต่ในทางตรงกันข้าม มีบางทัศนะที่เห็นว่าความรู้ของพุทธศาสนามีความขัดแย้งกับความรู้ของวิทยาศาสตร์ ซึ่งในความเป็นจริงความรู้หรือคำสอนที่สำคัญของพุทธศาสนาไม่ถึงกับขัดแย้งกับความรู้หรือทฤษฎีของวิทยาศาสตร์แม้จะมีความต่างกันไม่ใช่น้อย

ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนต้องการจะชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนามีเป้าหมายขอบเขต วิธีการ และคำสอนหรือทฤษฎีที่แม้จะมีส่วนคล้ายคลึงกับวิทยาศาสตร์แต่ในสาระสำคัญก็มีความต่างกันจนไม่อาจเรียกได้ว่า พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ แต่ความต่างเหล่านี้ก็ไม่ถึงกับทำให้พุทธศาสนาขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญถึงขนาดไปด้วยกันไม่ได้

พุทธศาสนาเถรวาท

พุทธศาสนาเถรวาทเป็นพุทธศาสนานิกายที่เก่าแก่ที่สุด และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นพุทธศาสนาที่รักษาคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าหรือพุทธศาสนาดั้งเดิมไว้ได้มากที่สุด ผู้ต้องการรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือพระธรรมวินัยที่เก่าแก่และเป็นของแท้ดั้งเดิมจึงต้องศึกษาจากพุทธศาสนาเถรวาท

หนังสือ *พุทธศาสนาเถรวาท* เล่มนี้เป็นตำราเรียนที่มุ่งอธิบายคำสอนสำคัญของพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท กรรม และนิพพาน ในเชิงวิชาการระดับลึก โดยเน้นการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการตีความคำสอนเหล่านั้นจากหลักฐานในคัมภีร์ของพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งมีพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักที่สำคัญที่สุด รวมทั้งเทียบเคียงกับแนวคิดของนักปราชญ์หรือนักวิชาการสมัยใหม่ทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้นักศึกษาและผู้อ่านได้เรียนรู้แก่นแท้ของคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทอย่างกว้างขวางลึกซึ้งและเป็นระบบ

หนังสือเล่มนี้จะช่วยชี้แนะแนวทางในการศึกษาเชิงวิเคราะห์แก่ผู้อ่านรวมทั้งเสนอมุมมองใหม่ในคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่แตกต่างจากที่ได้เรียนรู้จากหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยทั่วไป

ISBN 978-616-314-048-7

9 786163 140487

ราคา 450 บาท

หมวดปรัชญาและศาสนา

<http://www.thammasatpress.com>